

תגלית מפתיעה בחורבת מדרס

אורית פלג־ברקת

מבט ממערב (צילום רחפן: דוד בר ורותם שפיים, "אגרו־דרון")

חורבת מדרס (ח'רבת דרוסיה, בערבית) נמצאת כ-15 ק"מ דרומית-מערבית לבית שמש, בשמורת חורש עדולם שבשפלת יהודה. האתר היה מיושב ככל הנראה החל מן התקופה הפרסית ועד התקופה העות'מאנית. שיאו היה בשלהי ימי הבית השני, במאה הראשונה ובראשית המאה השנייה לספירה, עד למרד בר כוכבא. מתקופה זו מוכרות באתר מערכות קבורה מפוארות ומערכות מסתור מסועפות. בתקופה הביזנטית נבנו באתר בתי מגורים וכנסייה מרוצפת בפסיפסים מרהיבים, ונחצבו בורות מים ומערות קבורה. בחודש ספטמבר האחרון נערכה באתר חפירה מטעם המכון לארכיאולוגיה באוניברסיטה העברית, בראשות הח"מ. ממצאי החפירה החדשה מאתגרים הנחות קודמות באשר לחלקים מהאתר.

אחד משטחי החפירה מצוי בחלקו המערבי הגבוה של האתר, הנשקף אל תוואי הדרך הרומית מירושלים לבית גוברין (כיום, כביש 38). החפירות בשטח זה התרכזו סביב מבנה בנוי אבני גזית מסותתות היטב, שחלקו היה גלוי על פני השטח טרם החפירה. מבנה זה זוהה בעבר בידי צבי אילן וחוקרים נוספים כבית הכנסת של היישוב היהודי שהתקיים באתר, לדעתם, בימי המשנה והתלמוד, כלומר במאות השנייה עד השישית לספירה. אולם חפירות וסקרים של אתרים בשפלת יהודה, וגם המקורות ההיסטוריים, מעידים על היעלמותו של היישוב היהודי המשגשג באזור זה לאחר מרד בר כוכבא (132-135 לספירה). המבנה עצמו מעולם לא נחפר, עד בואה של משלחת החפירות הנוכחית.

החפירה העלתה שמדובר במסד אבן גדול, ברוחב 18.24 מ', בנוי קירות גזית מאסיביים שיסודם בסלע האם. חלקו המערבי של המסד השתמר היטב, כולל טיח לבן דקורטיבי המסתיר את החיבור בין גושי האבן. לרגלי המבנה, ממערב, נחשף גרם מדרגות מונומנטאלי שעלה אל המסד. לצדו התגלתה מערכת איסוף מים, המובילה צפונה לעבר בור מים שעומקו יותר משישה מטרים. כלי החרס והמטבעות שנמצאו בתשתית הרצפה מתוארכים למאות הראשונה והשנייה לספירה, ומכאן שהמבנה נבנה לכל המוקדם במאה השנייה. פריטים אדריכליים מעוטרים שנתגלו במבנה ובסביבותיו תואמים למסורת הרומית האופיינית לאזורנו במאות השנייה והשלישית לספירה. המבנה יצא מכלל שימוש לכל המאוחר במאה השישית לספירה.

אופיו האדריכלי של המבנה – ניצב על גבי מסד מוגבה ומעוטור בעיטור אדריכלי עשיר – מאפיין מקדשים פגאניים בתקופה הרומית. זיהוי זה אינו ודאי, שכן עד כה טרם נמצאו ממצאים כגון כתובות הקדשה, פסלים או מנחות שיכולים להעיד על שימושו של המבנה. להבנת זהותו של המבנה נודעת חשיבות רבה בשחזור התמונה של חידוש היישוב הכפרי בשפלת יהודה, לאחר חורבנם של היישובים היהודיים ונטישתם בעקבות מרד בר כוכבא. החפירה המחודשת נעשתה בשילוב טכנולוגיה מתקדמת לתיעוד, דוגמת יישומון (אפליקציה) לתיעוד יומי ומסד נתונים במחשב לוח (אייפד) וכן צילומים מהקרעק ומהאוויר (באמצעות רחפן) המאפשרים שיחזור ובניית מודל תלת־ממדי של השרידים הנחשפים בחפירה. בכוננת המשלחת לשוב לאתר ולהמשיך לחשוף את צפונותיו.

(צילום: טל רוגובסקי)

ד"ר אורית פלג־ברקת – חברת סגל במכון לארכיאולוגיה באוניברסיטה העברית, מתמחה באדריכלות ואמנות של התקופה ההלניסטית והרומית. מנהלת חפירות ארכאולוגיות בחורבת מדרס ובעין גדי.

עת־מזל

יזא

יד יצחק בן־צבי
דו־ירחון גיליון 248

חשון תשע"ז נובמבר 2016

עיתון לתולדות ארץ ישראל ועם ישראל

לעיון נוסף

1. ב' זיסו וע' קלוגר, "חורבת מדרס (ח'רבת דרוסיה): בחינה ארכאולוגית וגאוגרפית-היסטורית מחודשת של היישוב בשלהי תקופת הבית השני ובימי מרד בר־כוכבא", בתוך: חידושים בחקר ירושלים הקובץ השישה־עשר, רמת גן 2011, עמ' 231-253.
2. י' שצמן, "הורדוס, מרשה וחורבת מדרס", ירושלים וארץ ישראל, 8-9 (תשע"ג), עמ' 135-164.

מחיר: 35 ₪
הדפסה: נובמבר 2016
0 2220003708 2
222-3708 דאנקוד

עורך: ניר אורטל
עורכת משנה: נטלי מנדלבאום
העורך הראשון: שלמה שבא
המייסד: פרופ' שלמה סימונטון
(המכון לחקר התפוצות, אוניברסיטת תל אביב)

מערכת: פרופ' זאב גריס (יו"ר),
פרופ' דורון בר, יצחק גילה,
ד"ר מיכאל גרינצויג, ד"ר אסף זלצר,
יעקב ניב, תמר פוקס, ד"ר אורית פלג-ברקת,
פרופ' אלון קדיש, תרצה רבינוביץ'

עיצוב גרפי: דבורה ליפשיץ
עריכת לשון: תמר הודיה גיליס-כהן
לוחות והדפסה: דפוס כתר, ירושלים

בשער: כרזה לכבוד פתיחת האוניברסיטה
העברית, 1925: המבנה שתכננו ג'דס ומירס,
ואישים הקשורים בהקמתה
(בית המכירות "קדם")

תודתנו לבעלי החומר האיוו; המערכת פועלת
כמיטב יכולתה לאיתור מקורותיו

הוצאת יד בן-צבי, ירושלים
בסיוע משרד התרבות והספורט
וקרן קימת לישראל – הקרן על שם
יצחק לייב גולדברג

יד יצחק בן-צבי, רח' אברבנאל 12, רחביה,
ת"ד 7660, ירושלים 91076.
טל' 02-5398888, פקס 02-5638310.
דואר אלקטרוני: etmol@ybz.org.il

בקרו באתר האינטרנט שלנו:
www.ybz.org.il/etmol

מערכת הפצה ומנויים:
מחיר גיליון: 30 ש"ח.
מנוי לשנה: 140 ש"ח (6 חוברות, כולל דמי משלוח).
מנוי לשנתיים: 230 ש"ח (12 חוברות).
ניתן לחתום טלפונית: 02-5398833,
או בפקס: 02-5398838 בציון מספר כרטיס אשראי
או באמצעות משלוח המחאה בדואר.

מערכת "עת-מול" מקבלת לדיון מאמרים
שטרם פורסמו באורך של עד 1,500 מילים,
בהדפסה ברווח כפול ובמידת האפשר גם בקובץ
word. על המאמרים להיכתב ללא הערות
שוליים ובתוספת המלצה של פריטים אחדים
לעיון נוסף" בשולי הדברים. מאמרים שישלחו
יידונו במערכת.

עת לפתוח

עם ראשיתה של שנה חדשה והגעת היורה, הגיליון
שלפניכם עוסק ברובו בהתחלות. המאמר הפותח עוסק
בהקמתו של מוסד לימודי ייחודי בירושלים. מוסד זה
נודע בקרב דוברי יידיש וְלְדִינוּ גם יחד, וכן נודע במחיר
ששילמו מייסדיו למען קיומו. שני מאמרים עוסקים
בראשיתו של מוסד פורץ דרך נוסף, הוא המכון למדעי
היהדות באוניברסיטה העברית – בתקוות הלאומיות
והאישיות שייסוד המכון טיפה, ובאלו שעל פניהן טפח.
אחד מראשי המגשימים של חלום "המכללה העברית"
בהר הצופים, חיים ויצמן, קשור גם בפרשייה עלומה
ומפתיעה – תוכנית להתיישבות יהודית בשטחי המנדט
הצרפתי בסוריה.

חלקו השני של הגיליון מעלה דוגמאות מסקרנות לקשרים
בין ערבים ויהודים בימי המנדט הבריטי: תרומתם של
ככאי תל אביב ליפו הבורעת, והתגייסותם של טובי
האדריכלים הציונים לבניית ביתו וגנו של אפנדי ערבי
– שסופה פיצוץ הבית בידי אחד מבנויו, בימי מלחמת
העצמאות. באותה מלחמה הגיעו ארצה מתנדבים רבים
מחוץ לארץ, אך חלקם לעתים נשכח; המתנדבים מארצות
דרום אמריקה ומרכזה תרמו את הלהט הלטיני להתיישבות
וללחזמה, בעיקר בנגב. ראשיתו של החינוך הטרנס-צבאי
בארץ ישראל, שתרם כה רבות לנערים שלחמו בתש"ה
(ולאחריה), אף היא נסקרת בחלק זה.

בסיום הגיליון אנו חוזרים לעבר, עם שתי סקירות
ארכאולוגיות. האחת עוסקת במנהג הקבורה האלילי
"אוכול לכארון", שהתפשט בארץ ישראל גם בקרב
יהודים. השנייה, בשער האחורי, מעלה ממצאים מחפירה
חדשה בשפלת יהודה, ועמם תהייה מחודשת על טיבו של
אתר ידוע.

קריאה נעימה, והתחלות מוצלחות,
ניר אורטל
nir@ybz.org.il

בעת-מול של מחר

הגיליון הבא יראה אור בשיתוף מכללת כנרת, ויתמקד
בנופים עוטפי הכנרת כבמה למפגש בין-תרבותי בתקופות
שונות.

מועמדים לפרס "עת-מול" לשנת תשע"ז

מערכת "עת-מול" מעניקה פרס שנתי
לאדם או גוף העוסק בהנחלה של
תולדות ארץ ישראל ועם ישראל לציבור הרחב.

המלצות על מועמדים לפרס יתקבלו עד
31.1.2017, ד' בשבט תשע"ז

מערכת "עת-מול"

יד יצחק בן-צבי, אברבנאל 12, ירושלים 9107601
דואר: etmol@ybz.org.il

יוקר המיתה: "נופל על המעבורת"

כמה מקורות היסטוריים מעידים על מודעות לדמותו המיתולוגית של כארון בארץ ישראל
הרומית, ועל מסורת אובול לכארון בפרט. יוסף בן מתתיהו מזכיר כי תושבי הערים קיסריה
וסבסטיה [שומרון], שרוב אוכלוסייתן הייתה פגנית, נסכו נֶסֶך לכבוד כארון על מנת לחגוג את
מות המלך אגריפס (קדמוניות היהודים 19, 9, 1). מתיאור זה עולה כי בערים אלו דמותו של כארון
קיימת בתודעת התושבים. בתלמוד הבבלי, מרמזת פסקה בסוף מסכת מועד קטן (כה, ע"ב) על
כך שהאוכלוסייה היהודית בבבל הכירה את מנהג אובול לכארון. התלמוד מצטט קינות
שקוננו נשות העיר שכנציב (עיר בבבל), ואחת מהן מנוסחת כך: "רהיט ונפל אמעברא,
ויזופתא יזיף" (רץ אדם ונופל על המעבורת ועדיין לווה הלוואות). חוקר התלמוד שאל
ליברמן הציע שהקינה מתייחסת לכך שאדם רץ כל חייו להרוויח את הונו, וגם אחרי מותו
הוא צריך ללוות כסף עבור תשלום האובול למעבורת של כארון.

על פי העדויות הארכאולוגיות שבידינו, רק מיעוט מהאוכלוסייה המקומית בארץ ישראל אימץ
את המנהג שלעיל. עם זאת, ראוי לציין כי מעטים הקברים שנמצאו חתומים מאז הקבורה,
בעיקר עקב שוד קברים. סביר כי במקרים רבים העדות למנהג אובול לכארון אבדה.

במרחב הארץ-ישראלי התקיימו זו בצד זו קהילות שונות, ואלה הושפעו האחת מחברתה
בתחומים שונים ובהם הקבורה. עקב חוסר הידיעה השולט בנושא המוות והחיים לאחריו,
אנשים עשויים לאמץ רעיונות ומנהגים "מבחוץ" שייסעו להם להתמודד עם התחום.
תפוצת המטבעות במסורת אובול לכארון במרחב הארץ-ישראלי מעידה כי מדובר בתופעה
רחבה, שאינה מוגבלת לאזור מסוים. זאת ועוד: במחקר של קברים וקבורה בארץ ישראל
היה מקובל להניח כי המטבעות הונחו בפה הנקבר או על עיניו. בחינת הממצא מוכיחה
שהמטבעות הונחו גם במקומות אחרים בקבר – בדומה למסורת הרומית הנהוגה באזורים
אחרים של האימפריה.

אימוץ המנהג הפגני של אובול לכארון בידי יהודים מצטרף לעדויות בדבר השפעת
האוכלוסייה הפגנית על האוכלוסייה היהודית בארץ ישראל בעת העתיקה. אפשר לומר כי
מנהגי הקבורה היהודיים הם שילוב של צרכים פונקציונליים, רעיונות מהמקורות היהודיים
והשפעות מהעולם הפגני.

כארון וְקֶרֶם, מוביל המתים לשאול (מאה 5 לפנה"ס)

כארון מוביל את הנשמות בנהר הסטיקס (ציור: א"ד ליטובצ'נקו, 1861)

לעיון נוסף

1. ז' וייס, "השפעות נכריות על הקבורה היהודית בגליל בתקופת המשנה והתלמוד", ארץ ישראל, 25 (תשנ"ו), עמ' 356-364.
2. ע' קולנר וב' יזיס, עיר הקברים של ירושלים בימי בית שני, ירושלים (תשס"ג), עמ' 63.
3. Á. Alföldy-Gázdac and C. Gázdac, "Who pays the Ferryman?" The Testimony of Ancient Sources on Myth of Charon. *KLIO* 95, (2013), pp. 285-314.
4. Z. Greenhut, 1992. "The 'Caiaphas' Tomb in North Talpiyot". *Atiqot* 21, pp. 63-71.
5. R. Hachlili and A. Killebrew, "Jewish Funerary Customs during the Second Temple Period, in the Light of the Excavation at the Jericho Necropolis", *Palestine Exploration Quarterly* 115 (1983), pp. 109-132.
6. S. Lieberman, "Some Aspects of After Life in Early Rabbinic Literature", In: S.Lieberman (ed.), *Harry Austryn Wolfson - Jubilee Volume: On The Occasion of his Seventy-Fifth Birthday*, II, Jerusalem 1965, pp. 495-532.